

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, AHLÂKİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

4. Cilt

Mart - Nisan 1965

3 - 4. Sayılar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KURBAN BAYRAMI VE BU BAYRAMLA İLGİLİ İBADETLERİMİZ	35
<i>Prof. Kâmil MİRAS</i>	
KURBAN BAYRAMI	38
<i>M. Şevki ÖZMEN</i>	
EŞ'ARİLİĞE YÖNELTİLEN HAKSIZ GÖRÜŞLER	40
<i>Doç. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU</i>	
KÖTÜ SÖZ VE KABA HAREKET MÜSLÜMANA YAKIŞMAZ ...	42
<i>Lütfi ŞENTÜRK</i>	
İSLÂM İLİMLERİ TARİHİNE AİT TETKİKLER: KÜTÜPHANELER	50
<i>M. Nuri GENCOSMAN</i>	
MÜŞAVERE KURULU KARARLARI	46
AĞAÇ BAYRAMI MÜNASEBETİYLE AĞAÇ VE ORMAN	48
<i>Mustafa GÜNER</i>	
MÜSBET İLİMLERLE HAKİKİ DİN ARASINDAKİ TEZAT İDDİASI TAMAMEN YERSİZDİR	50
<i>M. Salih TANRIVERDİ</i>	
İKTİBAS: VEFATININ YILDÖNÜMÜ MÜNASEBETİYLE (PROF. NECATİ LUGAL)	51
<i>Ragıp AKYAVAS</i>	
TANRI'YA GÜVEN VE DUÂ	52
<i>İhsan ÖLGÜN</i>	
HAMD-Ü SENÂ	53
<i>Faruk Nâfiz ÇAMLIBEL</i>	
YENİ BİR KİTAP: (İSLÂM İNANÇLARI VE FELSEFESİ)	54
<i>Mehmet ORUÇ</i>	
SAĞLIĞIMIZ İÇİN TEDBİR	55
<i>Dr. İsmâil DÜLGEROĞLU</i>	
OSMANLI ŞEYHÜLİSLÂMLARININ TERÂCİM-İ AHVÂLİ	57
(Hâmid Efendi - Çivi-Zâde Dâmâdı) (Geçen sayıdan devam)	
FETVÂ EMİNLERİ (Abd'ül-Fettah Efendi, Sarı Abdullah Efendi) ...	58
(Geçen sayıdan devam) <i>M. Vâmık Şükri ALTINBAŞ</i>	
HABERLER	59
(<i>Dış Basın - İç Basın - Teşkilât</i>)	
BAŞARILI MESLEKDAŞLARIMIZ	63

KÜTÜPHANELER

M. Nuri GENCOSMAN

İslâmiyet'in bilhassa beşinci ve müteâkip asırlarında kütüphane kurma ve ilmî eserler toplama gayreti çok hızlanmıştı. Esâsen bu çağlarda İslâm ilmi, İslâm felsefesi büyük bir inkişafa mazhar olmuştu. Ümmet topluluğu içinde öyle kudretli bilginler yetişti ki, her birinin meydana getirdiği seçkin eserler bir kütüphane kuracak kadar bereketli oldu.

Irak, Mısır, Yemen, İran, Endülüs devletlerinde öyle kütüphaneler meydana geldi ki, her birinde mevcut ilmî kitapların sayısı yüz binleri aştı.

Eğer şarkta büyük Mogol istilâsı, garpta Müslüman Endülüs Devletinin çöküntüye uğraması gibi haller meydana gelmeseydi, bugün İslâm âlemi en yüksek bir cihan kütüphanesi şeklini alacaktı.

O zamanlarda medeniyet cihanının en ileri gitmiş bir parçası da El-Cezâire, Diyarbakır ve çevreleriydi. İslâm dünyasının en değerli kütüphanelerinden biri de Âmid (Diyarbakır şehrinde) idi.

Bu kütüphane, Âmid şehrinin şimdi mevcut bulunan Ulu Câmi'i yanında idi. Hicretin altıncı asrında, mikdarı bir milyon kırk bin cild nefis ve nâdir kitabı içine alan bir büyüklükte idi.

Ünlü sultanlardan meşhur Salâhaddin Eyyûbî, meşhur edîblerden Kâdî Abdürrahîm El-Fâdıl ve İmâdüddin Kâtib El-İsfehânî ile bu büyük kütüphaneyi ziyâret ettikleri zaman içinde bulunan nâdir kitapların boluğunu takdir ve hayretle karşılamıştı.

Bu kadar çok kitabın nasıl toplandığına gelince: Âmid şehrinin Müslümanlar eline geçişinden sonra, Câmi'i Kebîr'de bazı dinî kitaplar için bir kitap deposu hazırlanmış ve bu depo o tarihlerden beşinci hicret asrına kadar geçen hükümdarlar tarafından dâima genişletilerek içindeki nefis kitapların sayısı çoğaltılmış ve başkaca müellifler ve hayır sahipleri tarafından da bir hayli çeşitli kitaplar vakfedilmişti.

Beşinci hicret asrı başlarından itibâren yarım asırdan fazla bir müddetle Diyarbakır Meliki bulunan Ebü'n-Nasır Ahmed'in ünlü veziri olup 437 yılında vefat eden meşhur hakîm ve edîblerden Abü'n-Nasır Ahmed b. Yusuf El-Menâzî, fazl u kemâl ve serveti sâyesinde her taraftan birçok kitaplar toplamağa gayret etmiş ve hattâ bizzat sefâretlerde bulunarak birçok defa Bağdad, Kostantaniyye, Mısır taraflarına gitmiş, oralardaki hakîm ve fâzıl kişiler ve meşhur müelliflerle sohbet ve münâsebette bulunarak oralardan dahi felsefe, hey'et, nücûm (astroloji) edebiyat ve sâir ilim ve fen şubelerine âit kitaplar araştırmak ve satın al-

mak hususunda himmet ve paralar harcayarak mükerrer nüshaları ikiye ayırmış ve mükerrer olmaları nefis yazılarla istinsah ettirerek gayet maharetli mücellid ve tezhibcilere cildlettirmiş ve tezhib ettirmiştir. Bu nefis kitapları Âmid ve Meyyâfârikîn'deki ulu câmilerin kitaplıklarına vakfetmek suretiyle yerleştirmiş ve bu yüzden kitap hazînelerimiz zenginleştikçe zenginleşmiştir. Meşhur âlim Kâdî Ahmed b. Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân adlı kitabında Ahmed b. Yusuf El-Menâzî'nin Âmid ve Meyyâfârikîn (Silvan) kütüphanelerine vakfettiği kitaplardan şöylece bahseder :

“Şâir, fazîletli, kifâyetli bir zat idi. Birçok defa İstanbul'a gönderildi. Pek çok kitaplar topladı, sonra bunları Meyyâfârikîn ve Âmid camilerine vakfetti. Bunlar hâlen her iki câmiin kütüphanelerinde mevcut ve Menâzî kitapları denmekle mâruftur,,. 437 yılında vefat eden Ahmed b. Yusuf El-Menâzî'den sonraki hükümdarlarla büyük emîrler tarafından genişletilerek tezyîninde himmet olunan bu kütüphanelere zamanın edîb ve fâdılları da eserlerini armağan ettiklerinden bunların himmetleriyle kitap sayısı akıllara hayret verecek derecede artmıştı.

Yusuf, Salâhaddin Eyyûbî'nin 579 hicret yılındaki Âmid seferi sırasında bu kütüphânenin mevcut kitapları, sayısı yukarıda söylediğimiz gibi bir milyon kırk bin cilde varmakla gerek kitap bolluğu, gerekse değerli eser ve nüshaları ihtiva etmesi bakımından dünyanın en meşhur ve en muazzam kütüphanelerinin birincilerinden sayılırdı.

Bugünkü günde böyle milyonluk kütüphane şöyle dursun birkaç yüz bin cildlik bir İslâm kütüphanesi bile dünya üzerinde mevcut olmadığına göre, bundan altı yedi yüzyıl önce yalnız bir Âmid kütüphanesinde bu kadar nefis eserlerin bulunmuş olması hayretle karşılanmaktadır. Bunun doğruluğunu ve hattâ kitapların sayısını Allâme Abdürrahman Şahâbüddin Ebî Şâme, Kitabü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn (İki devlet haberlerini bildiren iki bahçenin kitabı) adlı meşhur eserinde bu kütüphaneyi bizzat ziyaret eden Yusuf, Salâhaddin Eyyûbî'nin yanında hazır bulunan meşhur edîb ve eşsiz kâtip İsfehanlı İmâdüddin'den ve büyük tarihçi İbn-i Tay'dan naklen ve aynen şöyle yazıyor :

“Orada bir kitap hazînesi vardı ki içinde bir milyon kırk bin cild kitap bulunuyordu”. Müverrih Ebû Şâme, kitaplıktaki eserlerin sayısını bu suretle bildirdikten sonra aynen: “Sultan Kâdî Fâdıl'a kitaplar bağışladı. Oradan yetmiş hicâze dolusu kitap intihab etti..” ibâresini yazmaktadır ki o vakit Mısır, Şam, Haleb gibi ilim ve medeniyet merkezi meşhur beldelerin Şeyhü'l-İslâm'ı olan Kâdî Fâdıl gibi bir zâtın bu kütüphaneden eserler almaya ihtiyaç göstermesi içindeki nefis ve nâdir kitapların ehemmiyet ve kıymetlerini göstermektedir. Bununla beraber Yusuf Salâhaddin Eyyûbî'nin müsaadesiyle Kâdî Fâdıl'ın, bu kütüphaneden yetmiş hicâze kitap seçip çıkarmasına ve bir hicâze âzami had

olarak beş yüz cildten fazla alamıyacağına göre yetmiş hicâze nihayet otuz beş bin cild kitap tutar. Bu hesaba göre geride daha bir milyondan fazla kitap kalmış oluyor. Sultan Yusuf Salâhaddin'in Âmid'den ayrılması tarihi olan 579 yılından 629 yılına kadar bu şehir Artukî melîkleri ve bu tarihten 658 senesine kadar da Eyyûbiye Devleti şubelerine hükümet merkezi olmuş, bunların her ikisi de ilim ve ulema muhibbi olmaları dolayısıyla bu müddet içinde de bu kütüphanelerin mevcutları azalmayıp bilâkis arttığı şüphesizdir.

Bu büyük kütüphanenin kimler tarafından ne suretle mahvedildiği bahsine gelince, 654 yılında "Vefeyâtü'l-A'yân" ı ikmal etmiş olan İbn Hallikân bu kitaplar için : "Bunlar bu âna kadar iki camiin kitaplığında mevcut bulunmaktadır" diyerek sarâhaten kaydetmekte ve 672 yılında doğarak 732 yılında ölmüş olan müverrih Prens Ebü'l-Fida ise Kitâbü'l-Muhtasar fî Ahbari'l-Beser adındaki tarihinde aynen : "Bu kitaplar yakın zamana kadar her iki câmiin kitaplığında mevcut idi" demesine göre bunların yukarıda işaret olunan tarihler arasında zuhur eden Mogol akınları sırasında birçok medenî eserlerle birlikte böyle altı yedi asrın yadigârı olan eşsiz bir kütüphanenin de mahvedildiği anlaşılmaktadır.

Bu kütüphanenin mevkii, Ulu Câmi'in sağ kanadında ve tûlânî şekildeki mukaddes mâbedin son kısmında idi. Kütüphane binası, bazı üst kemerlerle Ulu Câmi'in sağ kısmındaki sokağın üzerinden karşı tarafa geçilerek güneyden Sipâhî Pazarı hizasına ve sağdan Zenciriye Medresesi'ne kadar uzayarak büyük ve bedîî bir daire meydana getirmişti. O zamanın inkılâpları bu cesim dairenin enkazını bile yok etmiş ise de, câmiin sağ cihetinde şimdiye kadar mevcut olan Sarı Abdurrahman Paşa Kütüphanesi yanında, sokak üstünden karşı tarafa atlamış taş bir kemer ile kemerin altındaki caddeden Sipâhî Pazarı'na doğru uzayan mesâfede bazı sütun ve kemerlerin enkazı mevcut bulunmaktadır. Zenciriye Medresesiyle Câmi'i Kebîr arasında hâlen kereste ve sair eşya için depo vazifesi gören bazı kârgir ve metin binalar kalmıştır ki, bunlar dikkat ve basîret ehli kimseler nazarlarında o azametli kütüphanenin hâtıralarını canlandırabilir.

Bu cesâmetli kütüphaneden başka Âmid şehrinde ve mülhakatında daha başka kıymetli kütüphaneler de vardı. Bu cümleden olarak Âmid şehrinde Âl-i İnal (İnal-oğulları) kütüphanesi, Mardin, Hısn Keyfâ, Meyyâfârikîn şehirlerindeki kütüphanelerin de dünyada eşleri pek azdı. Meşhur tabib ve müverrih İbn Ebî Usaybia, Uyûnü'l-Enba' fî Tabakat'l-Etibba adlı eserinde Diyarbakır melîki Ebü'n-Nasr Ahmed tarafından Âmid civarında vâki Meyyâfârikîn şehrinde gayet cesîm bir hastahane ile tıbbî kitaplara mahsus kıymetli bir kütüphanenin inşa ve ihya edildiğini yazıyor.

İşte İslâmiyetin ilk devirlerinde gerek medeniyetin yükselişi, gerekse ulûm ve maârifin gelişmesi böylece ümmet birliği ve iyi niyetlerin birleşmesi sâyesinde mümkün olmuştur.